

CREATIVITATEA ÎN ȘTIINȚELE SOCIALE ȘI POLITICE, CUNOAȘTERE SOCIALĂ ȘI VALORI

Prof.univ.dr. Gheorghe STOICA

Universitatea din București

La jumătatea secolului al XXI-lea, omenirea se va afla într-un mare impas; după cum se știe, clima globală determină schimbări ce pot fi extrem de dezastruoase, resursele alimentare sunt în curs de epuizare, energia se află într-un raport invers proporțional cu nevoile crescânde ale omenirii, etc.

Ce-i de făcut în asemenea situație? Creativitatea ar putea fi singura soluție salvatoare. În evoluția omenirii, aceasta (omenirea) și-a pus întodeauna numai acele probleme pe care le putea rezolva. Istoria se va repeta? A câta oară. Astăzi însă sunt numeroase preocupări spre "exploatarea" tot mai eficientă a resurselor "creativității" și originalității.

Dar care e astăzi situația în domeniul științelor sociale și politice? Spre a ilustra în ce constă "noutatea" în câmpul unor asemenea științe, ne vom referi la "creativitatea" și progresul realizat în domeniul vieții sociale. Deținătorul premiului Nobel, marele economist Amartya Sen, pune pe același plan conceptele de justiție, libertate și echitate. Astfel, în recenta sa carte *Ideea de justiție*, el spune că justiția reprezintă o valoare supremă. Plecând de aici, putem face și noi o corelație cu stadiul cercetării științifice din domeniul social-politic de la noi din țară. Avându-se în vedere faptul că principalele procese necesare convergenței și compatibilizării europene a României sunt reforma morală și dezvoltarea durabilă, considerăm - subliniază acad. Ion Otimanu - că de o importanță crucială pentru atingerea acestui obiectiv este cercetarea științifică economică și socio-umană din Academia Română¹.

¹ Păun-Ion OTIMAN, Dacă România are o cultură a depistării, selectării, formării elitelor?, *Revista Academica*, nr.1, ianuarie 2015, p.77.

Prin urmare, cercetarea științifică economică și socio-umană academică oferă preocupări și rezultate care se află în vârful preocupărilor și rezultatelor cercetării științifice internaționale: sustenabilitatea creșterii și dezvoltării, cuantificarea nivelului și standardului de viață, structura de specializare a economiei naționale, modelarea și prognoza economică, stabilizatorii automați ai politicilor de ajustare, agricultura organică și dezvoltarea rurală durabilă, efectele schimbărilor climatice asupra economiei, etc.

După falimentul băncii Lehman Brothers din octombrie 2008 și începutul unei recesiuni, numele lui Keynes s-a întors, revenind în dezbaterile de politică economică în toată lumea. Este vorba despre o evocare "spectrală", întrucât numele lui Keynes ne amintește din nou de o soluție avansată pentru ieșirea dintr-o criză ce a zguduit extrem de mult lumea. Dar simplul fapt că John Maynard Keynes a fost din nou menționat în agora politică a părut pentru mulți un semnal amenințător pentru un echilibru precar al ordinii financiare existente. Reînnoirea interesului pentru moștenirea keynesiană constituie un semn de cutremurare, amintind din nou de criză - de criza din '33, la care Keynes și-a adus contribuția în direcția depășirii acesteia. Keynes întrevedea, în celebrele sale scrieri de felul "Consecințelor economice ale păcii" unele căi de ieșire din criză, însă ideile sale erau văzute ca avertismentele Casandrei, și, prin urmare, neluate de nimeni în considerație la vremea sa.

Însă avertismentele lui Keynes relevă o tentativă foarte rafinată de a se situa într-un proces istoric care să surprindă conjuncturile, punctele de ruptură, de a interveni în modul și în momentul cel mai potrivit în direcția depășirii unor situații critice. În calitate de "Casandra care nu a reușit să influențeze la timp consecințele asupra cursului evenimentelor", Keynes reține că socializarea investițiilor va putea să garanteze o deplină ocupație fără a se pune în pericol proprietatea și controlul privat asupra mijloacelor de producție.

„Creativitatea” în cazul lui Keynes semnifică acea contribuție prin intermediul căreia se realizează o politică monetară și de bilanț centrată pe socializarea unor investiții în scopul dezvoltării economice în condiții de deplină ocupație și de distribuire mai echitabilă a bogăției și chiar de eliminare definitivă a sistemului de rentă. Trebuie să se rețină că J.M. Keynes a fost fiul unei epoci extraordinare, în timpul căreia ciocnirea dintre capitalism și socialism a atins punctul maxim de tensiune. Contribuția lui Keynes constă în încercarea de atenuare a unei asemenea dispute. Aspectul creativ în cazul lui Keynes constă în depășirea ideii că statul poate fi (sau rămâne) un prestator în slujba piețelor financiare, el ar trebui să devină un creator de primă instanță a unei noi și stabile ocupații².

În acest scop, Keynes a scris între 1919 și 1931 cele mai interesante lucrări, precum "Consecințele economice ale păcii" și "Tratatul asupra monedei". Dar, odată cu publicarea în 1936 a "Teoriei generale...", Keynes inaugurează de-a dreptul "Revoluția" sa, afirmând: "această carte se adresează în primul rând colegilor mei economiști"³. După o întâlnire pe care a avut-o cu Franklin Roosevelt, imediat după alegerea acestuia ca președinte ale SUA, în toamna și iarna lui 1933 și 1934, Keynes a înțeles că președintele american avea să investească bani publici pentru a face să scadă șomajul. "Îmi face plăcere să știu că... am primit informații din America în care se arată că Senatul ar fi net favorabil unei sporiri consistente ale operelor publice... Președintele e receptiv. Îi voi scrie, pentru că mă gândesc că o scrisoare de mulțumire pentru ideile sale și indicațiile independente ar fi binevenită"⁴. Președintele Roosevelt declara cu mult interes: "Am avut o interesantă discuție cu Keynes și mi-au plăcut foarte mult ideile sale".

² John Maynard KEYNES, *Esortazioni e profezie*, Milano, Il Saggiatore Tascabili, 2011, p.XX.

³ KEYNES, *op.cit.*, p.XIX.

⁴ Nicholas WAPSHOTT, *Keynes o Hayek. Lo scontro che ha definito l'economia moderna*, Milano, Feltrinelli, 2012, p.148.

Am înfățișat mai sus procesul destul de complex prin care Keynes a reușit să-și afirme ideile care îndeosebi după al doilea război mondial s-au răspândit în Europa și America de Nord, având un rol fundamental în reînnoirea și modernizarea capitalismului, precum și creșterea economică de până în anii '70. Despre Keynes se spune deseori că a fost cel care a contribuit cel mai mult la "salvarea" capitalismului, el insistând îndeosebi pe ocuparea forței de muncă și pe creșterea economică în condițiile marii crize din anii '29-'33.

O altă contribuție, care evidențiază un exemplu de aport la înțelegerea proceselor sociale în desfășurarea lor istorică, o reprezintă reflecțiile lui Antonio Gramsci elaborate în închisorile lui Mussolini. Este vorba despre "Caietele din închisoare", publicate între anii 1948 și 1952 în Italia. Analizând mecanismul complex al declanșării Revoluției din Franța, Gramsci subliniază că "ruperea echilibrului de forțe nu s-a produs din cauze mecanice imediate, prin sărăcirea grupului social care avea interesul să rupă echilibrul și în fapt l-a rupt, ci s-a produs în cadrul unor conflicte de ordin superior lumii economice nemijlocite și se leagă de "prestigiul" de clasă (interese economice) viitoare, de o exacerbare a sentimentului de independență, de autonomie și de dorința de putere. Chestiunea specială a stării economice, proaste sau bune - în calitate de cauză a noii realități istorice - e un aspect parțial al chestiunii raporturilor de forțe în diferite grade"⁵.

Se surprinde în pasajul de mai sus, de către Gramsci, într-un mod clar, felul în care anumite idealuri și valori ale aunei clase în ascensiune (burghezia) au putu să declanșeze "ruperea echilibrului" unui anumit sistem social, iar valorile și conduita unei clase ("prestigiul" de clasă) să se instituie în forțe declanșatoare (alături de cauzele obiective) ale unei "noi realități sociale". Se poate afirma, plecând de aici, că orice proiect de acțiune - ca, de altfel, orice proiect uman - are nevoie de anumite idei-forță și, în același timp, de anumite

⁵ Antonio GRAMSCI, *Quaderni del carcere*, Torino, Ed. Einaudi, 1975.

convingeri și ipoteze de înfăptuit. Asemenea ipoteze și convingeri sunt valorile care dau semnificația esențială a vieții umane.

Anumite ideologii, prin urmare, reprezintă ansambluri coerente de idei și convingeri care funcționează ca principii reglatoare sau normative pentru acțiune, iar prin intermediul științei, omul își amplifică înțelegerea de sine, pe baza cercetărilor dovezilor și a relațiilor logice, valide și sistematice, existente în realitate.

Valorile sunt acele "cadre de referință" și principii de acțiune în condiții dezirabile de existență și de comportament. Un asemenea cadru de acțiune ce stă la baza atitudinilor unei persoane sau ale unui grup de persoane în raport cu evenimentele, sau în raport cu alte persoane ori situații particulare, furnizează criterii de comportament generalizate, exprimate în forma cea mai specifică și concretă de norme sociale; indică, de asemenea, principiile organizatoare esențiale pentru înțelegerea individului și a grupului în societate; în sfârșit, servește drept criteriu și ghid al acțiunilor concrete. Valorile, cu alte cuvinte, se constituie ca "selecție și îndreptar" în raport cu conduitele și comportamentele, ele fiind, deci, centrul organizator al acestora.

Unul din cazurile cele mai interesante cu privire la modul în care Gramsci înțelegea istoria și societatea ni l-a oferit el însuși în 1917, imediat după ce informația că în Rusia s-a produs o schimbare radicală (era vorba de Revoluția din Octombrie); Antonio Gramsci avea să scrie un articol intitulat "Revoluția împotriva 'Capitalului' lui Marx". Acel articol era o mărturie asupra unei gândiri creative, ce se va dezvolta mult în scrierile sale din închisoare, de mai târziu. Accentul deosebit pe care Gramsci îl pune pe concepte de genul "societății civile", al culturii, a importanței "simțului comun", al "revoluției din Occident" în acțiunea și viața socială l-au situat pe autorul "Caietelor din închisoare" ca pe unul dintre marii creatori și interpreți ai vieții sociale și istorice. Cercetările asupra gândirii lui Gramsci l-au influențat și pe actualul președinte al SUA, Barack Obama: "Președintele Obama este un produs al

culturii americane - a unei culturi americane de elită ale cărei idei s-au format la Harvard, la Columbia și la Universitatea din Chicago. Această cultură a fost în mod dramatic influențată de ideile gramsciene asupra instituțiilor... există un ADN gramscian în concepția și acțiunile lui Obama"⁶.

În context, aprecierea demersului gramscian drept o importantă contribuție la înțelegerea societății moderne (o societate modernă și fundamentată pe cultură), este realizată și de către Amartya Sen, care în 2010, într-o vizită în Italia, apreciaza că această țară l-a dat pe Antonio Gramsci. Referindu-se la contribuțiile autorului "Caietelor...", Sen apreciază și influența ideilor gramsciene asupra teoriei limbajului și indirect asupra teoriei limbajului lui Wittgenstein. După cum se știe, Gramsci, ca student la Torino, era foarte apropiat de preocupările lui Matteo Bartoli (profesor de lingvistică de talia lui Ferdinand Saussure), fiind foarte apreciat de Bartoli, care intenționa chiar să-l numească asistent. Gramsci are chiar și contribuții de mare valoare în domeniul lingvisticii, mai ales în domeniul gramaticii normative - un act de politică culturală și națională. La fel ca "societatea politică" și "societatea civilă", și gramatica normativă aparține categoriei unor concepte teoretice ce se află în "diverse combinații în realitatea istorică".

Gramatica normativă, de pildă, are sarcina de a "centraliza ceea ce există deja în stare difuză, diseminat, neorganic și incoerent în societate". Problema definirii gramaticii trimite la ideea de hegemonie politică, lingvistică și culturală. Problema limbii este, deci, centrală, fundamentală, în jurul ei gravitând formarea și organizarea unei puteri capabile să suscite formarea unei conștiințe colective naționale. De aceea, pentru Antonio Gramsci, "un aspect al luptei politice a fost întotdeauna acela care s-a numit 'problema limbii', care, din acest punct de vedere, devine interesant de studiat". Plecând de aici, după cum afirmă Gramsci, el nu trece brusc de la glotologie la știința politică, el

⁶ Michele FILIPPINI, *Gramsci globale*, Bologna, Ed. Odoja, 2011, p.174.

netransportând în mod mecanic în macrosocial aspectele și metodologia lingvistică; în itinerariul său, intervine în mod combinat macrosocialul (sociologia și știința politică de exemplu). Lingvistica nu furnizează numai teorii deja împlinite sau elaborate, ci indicații de probleme (raportul intelectual - popor - națiune, de exemplu) și fragmente de concepte intuitive (prestigiu hegemonic ca "putere" culturală în contradicție cu cea statală, coercitivă).

Plecând de la asemenea premise, Gramsci folosește din plin patrimoniul fundamental provenind din câmpul culturii și a propriei sale experiențe practice, el constituind o teorie sociologică a limbajului. În privința contribuției efective pe care Gramsci a adus-o în domeniul studiului limbajului, aceasta poate fi considerată drept importantă, de vreme ce Galvano della Volpe îi aprecia meritele în interpretarea cântului al X-lea din *Infernul* lui Dante după vocația sa "structural-topologică". În concepția lui Gramsci, arăta și Pier Paolo Pasolini, s-ar putea presupune, în ansamblu, că centrii creatori, elaboratori și unificatori ai limbajului nu mai sunt universitățile, ci întreprinderile. În concluzie, pentru Gramsci, lingvistica a constituit "laboratorul" în care au fost exportate instrumentele de explorat în domeniul social. Prin intermediul lui Piero Sraffa, ideile lui Gramsci sunt cunoscute și dezbătute la Cambridge, unde acesta a fost profesor. De la Universitatea din Cambridge, ideile gramsciene l-au influențat pe filosoful austriac Wittgenstein, iar astăzi au fost răspândite în toate universitățile contemporane. Foarte interesante sunt ideile cuprinse în "Caietul Albastru". Influența ideilor lui Gramsci în teoria lingvistică contemporană a fost receptată, devenind de mare utilitate, în filosofia contemporană.

Toate acestea reprezintă contribuții de mare valoare în gândirea și teoria politică gramsciană de mare rezonanță, constituindu-se în acea parte creativă ce caracterizează gândirea lui Antonio Gramsci. Numai astfel el a putut să devină unul dintre cei mai mari și actuali filosofi contemporani. A adus în

atenția cercetătorilor concepte de talia hegemoniei, a blocului istoric, a societății civile, a revoluției pasive, a războiului de poziție, etc.

Sunt și alte teorii din domeniul gândirii politice ce se înscriu drept contribuții inovatoare, cum ar fi cele ale lui Giovanni Sartori, Leonardo Morlino sau Samir Amin, la care ne vom referi în continuare. Giovanni Sartori a fost la început profesor de filosofie la Universitatea din Florența. A predat la început cursuri despre filosofia lui Benedetto Croce până în timpul grevelor studențești din anul 1968. Astăzi, el este cel mai mare teoretician al democrației contemporane. La vârsta de 19 ani a fost pus în situația de a alege între a fi mobilizat de armata Republicii de la Salo și partizanii care luptau împotriva fasciștilor lui Mussolini. Era în anul 1943, în toamnă, când la Florența a fost asasinat filosoful italian Giovanni Gentile. Tânărul de 19 ani însă s-a ascuns și a stat închis timp de un an în apartamentul său, unde a studiat și cercetat atent Hegel și Croce. A stat închis și a investigat operele acestor mari filosofi italieni.

În anul 1945, când s-a încheiat războiul, tânărul Sartori s-a înscris la facultatea de filosofie din Florența. Zăbovirea "obligată" în studiul lui Hegel și Croce, făcând din Sartori un fin cunoscător al filosofiei, acesta și-a pus la punct un arsenal teoretic întotdeauna necesar pentru a putea oferi soluții adecvate la problemele concrete și complexe ale lumii de azi, la înțelegerea democrației, așa cum a făcut-o el, în mod excelent, în „*Teoria democrației reinterpretate*”⁷. S-au scris foarte multe lucrări despre democrație, după cum se știe. Însă originalitatea demersului lui Sartori în raport cu toate acestea constă în privilegierea teoriei, care apare ca o constantă în abordările sale. Foarte sensibil la problemele de limbaj, dar și la conexiunile sale cu gândirea, Giovanni Sartori și-a elaborat teoria pornind de la o critică a acelor tendințe intelectuale ce au blocat procesul de elaborare a unei teorii unificate a democrației. A fost nevoie de o asemenea teorie întrucât în domeniul realității "politice", într-o perioadă de peste 50 de ani, s-au produs schimbări impresionante. Reelaborarea teoretică a conceptului

⁷ Giovanni SARTORI, *Teoria democrației reinterpretate*, Iași, Polirom, 1999, p.23.

de democrație întreprinsă de Sartori în cartea sa *Teoria democrației reinterpretată*. Teza de fond de la care a plecat Sartori în construcția sa a fost aceea de a surprinde direcțiile unei teorii a democrației competitive, în sensul că democrația ca termen complex face referire atât la un regim politic, cât și la un ansamblu de valori, ca având nevoie în același timp de realism și de idealism. Pare paradoxal, dar acest lucru înseamnă că o teorie a democrației trebuie să presupună o conștiință empirică a faptelor și a condițiilor ce o favorizează împreună cu atenția asupra unor valori și idealuri fără de care funcționarea ei reală nu s-ar mai putea produce. Valorile și idealurile pot exercita presiuni asupra procedurilor și asupra organizării, contribuind la orientarea procesului de guvernare și a comportamentelor politice în genere. Democrația, în viziunea lui Sartori, înseamnă și "o guvernare" privind către idealuri, o acțiune politică orientată spre valori, o dezbatere vizând asemenea valori, o nevoie de discuții. Este, oarecum, la fel ca în Atena și Roma antice, un fel de dezbatere publică, dar în mod sigur și aproape întotdeauna o coerență între fapte și valori, susține G. Sartori.

Dintre multiplele caracterizări ale democrației, "perspectiva noastră actuală aduce în prim-plan faptul că democrația este guvernare prin discuție". Dacă această caracterizare este extinsă, ea sugerează faptul că, pe măsură ce democrațiile se dezvoltă, tot mai mulți oameni discută tot mai mult. Este un lucru bun - cu excepția faptului că, treptat, discuțiile corecte au intrat de fapt în declin. Rezultatul acesta nu este surprinzător, având multe explicații. Oricare ar fi motivele, concluzia rămâne aceea că, pe măsură ce simțim nevoia de discuții, devine mai imperativ să discutăm cu privire la modul în care discutăm. Precum se vede, în viziunea sa, politologul italian pune un mare accent pe teorie, pe idei, pe explicații. O democrație nu funcționează bine dacă la baza ei nu există idei corecte cu privire la respectiva democrație; "ideile greșite despre democrație fac să meargă prost democrațiile înseși".

Un regim democrat nu poate funcționa fără cunoașterea perfectă a democrației și, pentru ca aceasra să aibă implicații practice, ea trebuie să țină seama de cultura politică, competența, tradiția și particularitățile actorilor politici. Întotdeauna demersul teoretic netezește calea înțelegerii pentru acțiunile practice, în caz contrar democrațiile nu sunt viabile dacă cetățenii nu le înțeleg, de aceea este extrem de necesar să dăm o rațiune de a fi instituțiilor. Ele formează cadrul, acel *apriori* (kantian) necesar exercitării democrației. De altfel, Giovanni Sartori încercând să scoată în evidență importanța deosebită a instituțiilor pentru democrație, pentru politică în general, va surprinde semnificația subtilă a unei asemenea teze atunci când afirmă faptul că însuși obiectivul de investigare al politicii nu îl constituie omul, ci mai ales instituțiile.

Revenind asupra coerenței și tensiunii dintre fapte și valori pentru înțelegerea democrației, Sartori examinează interacțiunile existente între inerția faptelor și tensiunea principiilor, ceea ce îl îndreptățește să afirme că idealul democrației, înțeles ca suveranitate populară, egalitate și autoguvernare, a rămas mai mult sau mai puțin același ca atunci când a fost formulat în Grecia secolului al IV-lea î.e.n., cu precizarea că el se referea la o democrație directă.

Totuși, regimurile instaurate în ultimele două secole în Europa și în lume au privilegiat o formulă ce face o distincție clară între democrația orizontală și democrația verticală. Prima are conotații ce vizează mai mult experiența vechiului *polis* grec, în care dimensiunea egalitară a politicii, importanța participării și a opiniei publice, era prevalentă. A doua formulă se referă la dimensiunea verticală a politicii, ce pune în valoare mai mult inegalitatea în raporturile de putere, de guvernare (decizionistă), considerându-se democrația mai mult un sistem de selecție a clasei politice.

Aceste analize cu privire la democrație i-au adus un prestigiu autorului nemaîntâlnit. A fost invitat să susțină prelegeri, participând la dezbateri, conferindu-i titluri academice. A devenit și membru titular al Academiei de Lincei și a fost un important editorialist la cotidianul „Corriere

della Sera". Cărțile lui au fost traduse pretutindeni, în special în America Latină. A scris în 1998 o altă carte intitulată „Ingineria constituțională comparată”, o lucrare publicată într-un mare tiraj (peste 30000 în Mexic) fiind și consultant în procesul de tranziție din Mexic. După cum știe chiar și Mexicul a traversat un astfel de proces după 1990. Până în 1990 din anii '20 la guvernare a fost tot timpul un singur partid este vorba despre *Partidul Instituțional Revoluționar*. Nu a putut ajunge niciodată însă în Rusia cu toate că a avut numeroase invitații în special din partea apropiaților lui Putin. În lucrările de după 1990, când numeroase țări de pe planetă, Sartori afirmă că democrația avansează cu pași repezi pe planetă pământ. Făcând o paralelă între „economia de piață” (este vorba despre țările care sunt caracterizate drept țări cu economie de piață) și democrație, Giovanni Sartori spunea că avansul democrației se oprește la porțile țărilor arabe. Evenimentele cunoscute sub numele de „Primăvara arabă” păreau că îl contrazic pe renumitul cercetător, dar ceea ce se întâmplă acum în Irak, Siria și Africa pare că profesorul Sartori ar fi confirmat pe deplin. La congresul de științe politice care a avut loc la Santiago de Chile, Giovanni Sartori a fost invitat instituindu-se premiul pentru cercetări de știință politică comparată, care i-a fost acordat profesorului care a cercetat o asemenea problemă de peste cincizeci de ani. Acest premiu îi poartă chiar și numele.

În anul 2000 a fost invitat și la București acordându-i-se titlul de „Doctor Honoris Causa” al Universității. A fost și consultant pentru procesul procesul de revizuire a Constituției României din 2003 oferind și idei privind acest proces de revizuire. Într-o ierarhie a creatorilor din domeniul științelor politice de pe plan mondial, Giovanni Sartori se situează printre primii 10 printre Robert Dahl, Stein Rokkan, Buchanan, P. Schmitter, Rawls, Habermas.

Creativitatea din domeniul științelor politice și politice din epoca noastră s-a afirmat în strânsă legătură cu marile schimbări din lumea contemporană. Este vorba despre o veritabilă renaștere a democrației în Europa ai cărei zori se întrevedeau în special în estul acesteia. Sunt surprinse îndeosebi

„creațiile" filosofilor, politologilor și sociologilor care, în condițiile Războiului Rece „au criticat și au dezvăluit în acest fel limitele organizării sociale și politice" din Uniunea Sovietică, dar și problematicile inerente în societatea contemporană „industrială și birocrată" la autori precum Hannah Arendt, Raymond Aron, Școala de la Frankfurt, Antonio Gramsci și până astăzi. În Europa „dezbaterea" asupra democrației a permis și a favorizat apariția și renașterea unor noi guverne (democratice) acolo unde mai înainte dominau atât fascismul cât și sistemul politic fundamentat pe planificarea socialistă. În context, trebuie să amintim și cele spuse de Bobbio în lucrarea sa „Viitorul democrației", cu privire la condițiile democrației, anume că „societatea civilă europeană trebuie să respecte normele constituționale să adopte principiul toleranței reciproce și să acționeze în numele păcii".

La sfârșitul anilor '90, în Europa de Est a început să se întrevadă „un frumos răsărit de soare" (parafrazându-l pe Hegel, observau comentatorii ce priveau la ceea ce se petrecea în Rusia (URSS)).

Ceea ce se petrecea în URSS depășea orice previziuni, din această cauză scriitorii și filosofii încercau să cuprindă și să surprindă „evenimentele în schimbare". Cel mai frumos avea să surprindă acest fenomen un scriitor de origine rusă (sovietică) foarte apropiat de Gorbaciov este cazul lui Evgheni Eftușenko: „În Rusia am avut de-a face numai cu două primăveri: la început de secol (1917) și la sfârșitul lui 1991". El compara aceste primăveri cu cele din Siberia, când „întinerirea" și „trezirea" e numai de două luni, dar în același timp „trezirea" este ca un extaz. Așa a fost văzută „perestroika" și „glasnostul" inițiat de către Gorbaciov. Interesantă se pare și analiza cu privire la democrație realizată de Umberto Cerroni, profesor la Universitatea „La Sapienza", membru al PDS, foarte apropiat de ideile lui Gorbaciov. În Italia el era apropiat acelui cerc de intelectuali comuniști influențați de ideile filosofului italian din Messina, Galvano della Volpe. În studiul său intitulat „Ce este democrația?" el pleacă de la înțelegerea democrației drept singurul regim politic

în care poți obține totul dacă îi convingi pe alții să respecte regulile jocului⁸. Enumerând care ai fi principalele reguli el identifică cel puțin 6 printre care: 1. regula consensului; 2. regula competiției; 3. regula alternanței; 4. regula controlului; 5. regula controlului; 6. regula legalității. Este foarte importantă și o regulă ce este într-adevăr fundamentală. Democrația funcționează atunci când garantează alegerea guvernanților, care asigură funcționarea instituțiilor reprezentative, de aici și denumirea democrației ca democrație reprezentativă. Democrația este în același timp fondată pe pluralismul politic. Acest lucru înseamnă că pentru a exista o democrație este necesar să existe mai mult de unu sau două partide politice, acestea fiind canalele de organizare a voinței poporului adică mijloace, instrumente politice și nu scopul în sine al politicii. Scopul democrației este reprezentat în special de libertate și egalitate. Libertatea vizează de fapt un ansamblu de libertăți: libertatea cuvântului, de asociere, de reuniune, de mișcare. Cât privește egalitatea, aceasta vizează egalitatea formală și socială. Legea este egală pentru toți. La această egalitate se referă Constituția. Egalitatea reală sau socială. Funcționarea democrației în mod real este posibilă plecându-se de la existența în cadrul Constituției a principiului votului universal. De-a lungul istoriei (în special a celor trei sute de ani de când funcționează alegerile în Anglia), problema acceptării votului universal, egal, secret și fără restricții de sex și de proprietate. Acceptarea votului universal a fost realizată (înfăptuită) foarte greu. Generalizarea votului universal a plecat în special din nordul și estul Europei. Acceptarea votului universal în Anglia (1929) și Statele Unite ale Americii a fost realizată după lupte extrem de îndelungate. Este cunoscută lupta sufragistelor din Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, dar și lupta negrilor pentru drepturi care se realizează numai după anul 1965.

⁸ Umberto CERRONI, *Regole e valori nella democrazia : stato di diritto, stato sociale, stato di cultura*, Roma, Ed. Riuniti, 1996, p.217.

Asemenea lucrări au fost creații fundamentale care au contribuit la perfecționarea conceptului de democrație îndeosebi după anii 1990. La acest proces de clarificare și de teoretizare a respectivului concept (de democrație) a contribuit și cartea lui Morlino (fost președinte al ISPA și astăzi profesor la Universitatea din Roma (LUISS)). Acesta într-o carte apărută în anul 2003 la Bologna se referă la o analiză a procesului de democratizare de la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea. Profesorul Leonardo Morlino pune accentul pe calitatea democrației. Lucrarea intitulată „Democrație și democratizări” duce mai departe contribuțiile deosebite ale lui Arend Lijphart care făcea o distincție între țările care se califică a fi democrate și cele în proces de democratizare având în vedere de fapt un proces de calitate în privința democrației. Profesorul Leonardo Morlino reia și dezvoltă teza democrației de calitate. Morlino a studiat cu profunzime trecerea la democrație a țărilor din sudul Mediteranei precum Spania, Portugalia și Grecia. El este și un foarte bun cunoscător al tranziției din America Latină în special a unor țări din Conul sudic precum Chile, Bolivia, Brazilia și Argentina. În analizele sale el amintește despre procesul de consolidare a democrației și despre calitatea democrației. Sunt rezolvate problemele care apar atunci când vrem să definim calitatea democrației. Este definită legitimitatea și ce înseamnă modelul unei bune democrații și dacă există un proiect constituțional adecvat pentru o bună democrație.

Revenind la schimbările din Rusia (acel „frumos răsărit de soare”), politologii și cercetătorii din științele sociale au revenit și au supus procesul „devenirii” la investigații serioase. Prezintă un asemenea interes și datorită faptului că „evenimentele” din fosta URSS au consecințe și efecte extrem de serioase. E nevoie să ne referim la ce se întâmplă astăzi în Ucraina și ne putem da foarte bine seama de acest lucru.

Tot Gorbaciov în „Amintirile” sale, clarifică unele cauze declanșatoare ale unui proces care astăzi pare de neoprit (ne vom referi mai

târziu la acest lucru). Până atunci ne vom referi la o contribuție a lui Samir Amin ce analizează Rusia de azi din timpul conducerii lui Putin intitulată și publicată într-un șir de contribuții sub numele de „sfidările mondializării”. Samir Amin pleacă mai întâi de la „caracteristicile fundamentale ale sistemului sovietic”. Se pleacă de la definirea sistemului sovietic pornind de la cinci trăsături: corporatismul, puterea autentică, distincția de sistemul capitalist mondial și inserarea în cadrul acestuia ca superputere. Conceptul de regim „totalitar” așa cum e prezentat de discursul ideologic dominant este steril și incapabil să descrie realitatea societății sovietice⁹.

Având în vedere analiza „noii Rusii” de astăzi Amin arată că „formele capitaliste ale noii Rusii exclud orice progres democratic”. Autocrația este forma de executare a puterii de către noua „oligarhie compradoră”. Constituția din 1993 a stabilit un regim prezidențial care analizează puterea *Dumei*. „Autocrația” din Rusia este în serviciul capitalului globalizat care aplică fără nici o restricție dictatul. Putin, spune Amin, este unul dintre cei mai mari obligarhi. Obiectivele lui au fost limitate, în primul rând, la întărirea pozițiilor de clan ale oligarhilor din San Petersburg. Samir Amin susține că chiar „poporul rus” are partea sa de responsabilitate. În Rusia s-a instalat în acest fel, un corporatism degenerat. La nivelul federației s-a instaurat un „regionalism necontrolat”. Așa a apărut complicata problemă cecenă care pleacă de la slăbiciunea conducerii de la Moscova.

Duma moscovită susține Amin va avea consecințe nefaste pentru viitor, accentul care îl pune ea în prezent pe exploatarea resurselor naturale va avea implicații nefaste pentru viitor.

În comparație cu o altă țară bogată în petrol (Norvegia de exemplu), Rusia forțează prea mult exportul de materie primă. O asemenea practică politică are implicații asupra relațiilor Rusiei cu Europa și Statele Unite ale Americii.

⁹ Amin SAMIR, *Les défis de la mondialisation*, Paris, L'Harmattan, 1999.